

KARMEN MEDICA

REGIONALIZEM - PRO ET CONTRA

Primer narodnostno mešanega območja Istre

Uvod

Konec XX. stoletja, spreminjanje starih meja, zlom ravnotežja, razkroj stare tolerance in sožitja, prinašajo daljnosežne spremembe na Starem kontinentu. Navidez stabilna Zahodna Evropa, čeprav težko in počasi nadaljuje pot k nadnacionalni organizaciji svojih gospodarstev in tako tudi družb. Za razliko od Zahodne Evrope, se je evropski Vzhod razdrobil. Razpad Sovjetske Zveze in Jugoslavije odpira še vrsto novih vprašanj, ki jih je potrebno identificirati, da bi jih sploh lahko razložili.

Po eni strani naraščajoča potreba po integraciji (Maastricht), po drugi strani pa dokaj nedefinirana koncepcija regionalizacije, kažeta na precejšnjo ambivalentnost sodobnih evropskih procesov. Procese integracije spremljajo trendi decentralizacije (vsaj v Zahodni Evropi). Državne meje skoraj v nobenem primeru ne predstavljajo idealnega okvira, ki bi vključeval samo etnično homogeno prebivalstvo. Prav tako ni najti homogenega ekonomskega in kulturnega prostora. Skoraj vsako državno ozemlje je sestavljeno iz različnih območij (regij) s posebnimi, zgodovinsko pogojenimi razvojnimi in strukturnimi značilnostmi. Ta območja so pogosto na zelo različnih stopnjah družbeno-ekonomskega razvoja. Tako pri manj razvitih kot pri razvitejših regijah, so zmeraj bolj prisotne zahteve po večji regionalni avtonomiji.

Regije kot manjše, homogene in pretežno ekonomsko-kulturne celote vse bolj nasprotujejo suvereni, teritorialni in nacionalni državi. Le-te izključujejo potrebo po centralizirani nacionalni državi, zahtevajo pa združevanje v okviru širših: evropskih in regionalnih celot. Močan pritisk centra je vedno predstavljal nevarnost za ohranjanje kulturnih, jezikovnih in drugih avtohtonih in tradicionalnih značilnosti obrobni delov države. Ravno ta območja so v večini primerov tudi območja bivanja različnih etničnih skupin ter kot obmejna območja pogosto tudi stičišča etničnih manjšin in so tudi te pritiske še bolj čutili. Zato ni presegnetljivo, da so ravno etnično mešana območja postala najbolj izraziti nosilci etničnih in regionalnih gibanj nasploh.

Regionalizem kot (zahodno) evropski proces

Za regionalizem bi lahko rekli da je evropski proces, ker so se ravno na geopolitičnem območju Evrope izoblikovale "politike in rešitve specifičnega značaja do regionalizma, ki jih ob nameravanem vstopu v sodobno evropsko zgodovino ne kaže zanemariti". (Bučar, 1990)

Prve ideje regionalnega razvoja Evrope so se pojavile že v začetku 50-tih let, ko je zasnovan Evropski svet regij in lokalnih skupnosti. Kot cilj si je zastavil

povezovanje in koordiniranje aktivnosti regij, pokrajin in občin, najprej znotraj Skupnosti Švice in Avstrije.¹

Regionalizem se pojavlja v nekaterih zahodno-evropskih državah kot nova oblika teritorialne avtonomije. Izraža pa dolgo zgodovino napetosti v odnosih med centrom in periferijo (danes predvsem v okviru nacionalne države). Domet regionalne avtonomije je manjši od etnonacionalizma in federalizma, večji pa od lokalne in funkcionalne avtonomije. Od 60-tih let do danes, regionalistična gibanja so doživljala svoje vzpone in padce. Zahteve po decentralizaciji ter večji regionalni avtonomiji so prinesle največ sprememb nekaterim, do takrat unitarnim državam: Belgiji, Španiji pa tudi Portugalski. Do 1980. leta je Belgija bila definirana kot unitarna nacionalna država. Zaradi globokega razdora med etno-jezičnimi skupinami (Flamanci, Valonci, manjše germanske jezikovne skupine) je z ustavnimi amandmaji uvedla teritorialno avtonomijo. Kulturne skupnosti (flamanska, francoska, valonska, germanska imajo danes tudi regionalno upravo. Poleg le-teh so oblikovane tudi jezikovne regije: francoska, nizozemska, germanska ter bruseljska (dvojezična). Španija je regionalne zahteve na svojem območju uvajala postopno, korak po korak, pregovarjala je z vsako regijo posebej. Tako je l. 1983 nastalo 17 regij, od katerih imajo poseben, ustavno zagotovljen avtonomen položaj Katalonija, Baskija, Galicija, Andaluzija. Portugalska predstavlja kombinacijo unitarne države in specialne autonomizacije (home rule). Država je regionalizirana, status avtonomnih regij pa imajo samo dva področja - otoki Azori in Madeira. (Katunarič, 1992; 8,9). Tudi Francija, tradicionalno unitarna država, je morala popustiti regionalnim pritiskom. Čeprav je ostala še vedno unitarna država, centralna kontrola je zaradi pritiska periferije bistveno zmanjšana. V Italiji in Španiji, za razliko od Francije je periferni pritisk pripeljal do močnejše regionalne avtonomije na račun zmanjševanja lokalne samouprave. Nizozemska je jasan primer funkcionalne avtonomije, kaže se v decentralizaciji, institucionalni avtonomiji na neteritorialni osnovi. Država je priznala specialno avtonomijo Frizijcem in priznala jim je pravico da uporabljajo lasten jezik in kulturno tradicijo. (Katunarič, 1992; 10).

Posameznim manjšinskim skupnostim se omogoča, da neposredno vstopajo v mednarodne odnose, bodisi preko in s pomočjo država, ali pa samostojno. Vzemimo primer Baskov, ki na osnovi svoje avtonomije lahko, čeprav z določenimi omejitvami sklapajo mednarodne pogodbe, ali na primer belgijske narodnostne skupnosti, ki imajo lastno organizacijsko strukturo za delovanje na področju mednarodnih odnosov, celo lastna predstavništva v tujini in to neodvisno od, oz. ne glede na ozemeljsko avtonomijo. Diplomatske delegacije nordijskih držav so sestavljene tudi iz pripadnikov avtonomističnih enot, posebno ko gre za pogajanja o vitalnih interesih določene skupnosti. Pri problematiki ribištva so to npr. Enuiti.

1. Danes obstaja v Evropi približno dvajset institucionaliziranih regij (Euroregio, regio Basiliensis, Delovna skupnost Pirineji, Delovna skupnost Alpe-Jadran, Delovne skupnosti mediteranskih držav ipd.). Znotraj njih delujejo strokovne komisije za urejanje prostora in varstvo okolja, znanost, kulturo, promet, gospodarstvo in turizem, kmetijstvo in gozdarstvo ter higijeno in zdravstvo. Vse zahodnoevropske države so podpisale medsebojne ugovore in dogovore o sodelovanju na obmejnih območjih. Glej o tem:

- D. Petrosino, *Etnicità e territorialità, Definizioni e teorie dell' attivazione etnica*, Rassegna italiana di sociologia, n.2, 1986.

- Jadranski koledar - Ferruccio Clavara, Evropa in naš jutri, Trst, 1990.

Kanadčani so pri istem vprašanju v svojo delegacijo vključevali že Indijance. Toda vitalni interesi so lahko tudi na drugih področjih, kulture, jezika ipd. (Bučar, 1990).

Vse pogosteje se slišijo razprave o "post-nacionalni" Evropi, njenih možnostih in perspektivah. Izhajajo iz spoznanj, da so evropske države večinoma mnogo-kulturne države. Etnično mešanje, prisotno sicer že stoletja, je tudi v bodoče realnejša perspektiva kot monokulturnost ali nacionalna "čistost" družbenega prostora.

Ambivalentni značaj regionalizma

Zaradi podobnih geografskih, strukturnih, kulturnih, jezikovnih, pa še kakih drugih skupnih lastnosti teh območij, je zahteva po skladnem regionalnem razvoju le-teh pridobila na pomenu.

Upoštevanje lokalnih ali regionalnih dimenzij med drugim pomeni sprejemanje in priznavanje regionalnih posebnosti. Zato neizogibno narašča pomen regionalnih in lokalnih skupnosti. Te postajajo prostorsko-funkcionalne ravni za zadovoljevanje prioritarnih potreb ljudi in družbenih skupin, hkrati pa so tudi prostor za razreševanje vse številnejših konfliktov. Pogosto se govori o "skupnostih blagostanja" - "social welfare municipality", ali pa o skupnostih kot stabilizatorjih sistema.

Po drugi strani ne moremo spregledati obstoja druge, negativne plati regionalizma.

Vzemimo primer fevdalizma. Fevdalizem je bil "idealni model" regionalizma. Ni priznaval ne centralne oblasti, ne zakonov centra.

"No, domini locum"; "Cuius regio, eius religio"² so bila pravila "regionalne" oblasti v fevdalizmu. (M. Bertoša, Glas Istre, 14.9.1992; 2) Takšen "regionalizem" v svoji togi avtarkičnosti ni bil sposoben ustvariti niti minimalnega gospodarskega razvoja. Ravno tako ni mogel biti nosilec kulturne prosperitete lastnega območja.

Poglejmo še primer nemškega nacionalizma, ki se je uveljavljal v imenu regionalizma. Ta se je v preteklosti kar dobro ujemal z nagnjenji Prusov, Renccev, Bavarcev in drugih (Zbornik, R. Rizman, 1991). Čeprav regionalizem nima tako močnega emocionalnega naboja kot nacionalizem, to ne pomeni, da si vedno nasprotujeta. Če regionalizem "zaide" v svoje ekstreme (npr. precenjevanje lastne regije, podcenjevanje drugih), lahko postane le oblika izražanja nacionalizma.

Posebno neproduktivna plat regionalizma se pojavlja, kadar se le-ta izraža v svoji skrajni, evforični obliki. Slednje lahko ponazorimo na primeru Italije, kjer je bil regionalizem zelo "popularen" in je še vedno. V zanosu regionalizma so šli tako daleč, da so negirali vse, kar ni izražalo "regionalne čistosti". Tako so npr. lokalne vlake poimenovali regionalni vlaki ("treno regionale"), ki pa niso od lokalnih vlakov ("treno locale") nič hitrejši! (M. Bertoša, ibidem).

2. Načelo "cuius regio, eius religio" je izšlo iz verskih delitev reformacije. Parafraziranje le-tega se danes uporablja pri karikiranju regionalizma in pri opredelitvah njegovih negativnih plati. V podobnem pomenu se parafrazira tudi naslednja sintagma: "cuius regio, eius lingua" (E. Gellner, 1983). Slednja se uporablja pri pojasnjevanju določenih "obrazcev" nacionalizma. (Op. K. M.).

Centralistično usmerjeni kritiki tovrstnega regionalizma v Italiji v drugi skrajnosti poudarjajo njegovo "sebičnost" in togo zapiranje v meje lastne regije. "Sto con chi mi piace e fin tanto che mi piace" - (Sem s tistim, ki je meni všeč in toliko, kolikor je meni všeč), je po mnenju italijanskih centralistov življenski moto regionalizma. (L' identità regionale in Europa, 1991)

Pri regionalizmu je vsekakor potrebno upoštevati njegov precej nedefiniran "značaj". Le-ta predstavlja transmisijo centralno-državnih organov, in izraža avtonomne interese prebivalstva določenega ozemlja. Ilustrativno bi o tem lahko govorili kot o "anteni" centralne oblasti in o "glasu periferije". (Miliband, 1969).

Vendar pa postindustrijsko obdobje že nakazuje nove in obetavne priložnosti uveljavljanja koncepta regionalizma kot uspešne različice urejanja sodobnega družbenega prostora.

O tem pričajo rezultati kot so: izboljšanje izobrazbene ravni, širjenje inovacijskih dejavnosti v prostoru, internacionalizacija in integracija družbeno-ekonomskih procesov, ki so najelementarnejši dosežki evropskega regionalnega razvoja. Valoriziranje etničnih, lokalnih, regionalnih skupnosti odpira tudi nove možnosti sožitja različnih etničnih skupin. To problematiko lahko nazorno spremljamo na narodnostno mešanem območju Istre.

Perspektive regionalizma na narodnostno mešanem območju Istre

Dandanes opazamo potencialne prednosti regionalizma v nastanku novih mikro svetov, kot so recimo : Mediteran in mediteranski svet, alpsko-jadranska skupnost in njen svet, Istra in istrski svet.

Istra je nujno del tako mediteranskega kakor tudi alpsko-jadranskega sveta. Ravno tako je povezana z ostalimi evropskimi regijami v sestavi svoje/svojih nacionalnih držav. Že pred nastankom novih nacionalnih držav Slovenije in Hrvaške, je bilo na območju Istre čutiti kali regionalizma (skupina 88). Ta začetni regionalizem je bil v svojih pojavnih oblikah bolj politično usmerjen. Napovedal pa je prihodnjo, ekološko, gospodarsko, kulturno in socialno usmerjenost regionalnega razvoja za uspešno napredovanje Istre kot regije.

Istra kot enotna geografska celota, je danes razdeljena na tri nacionalne države - Slovenijo, Hrvaško, Italijo (občina Milje - Muggia). Tri državne meje na relativno majhnem območju prav gotovo predstavljajo oviro za normalen pretok ljudi, surovin, blaga in kapitala. Otežkočena je naravna in tradicionalna povezanost prebivalcev istrskega polotoka. Posebno pri naraščajočih ekoloških problemih (npr. problem alg, onesnaženosti tržaškega in piranskega zaliva ipd.) naj bi se državni interesi čim prej podredili regionalnim. Po drugi strani sta se konkretno Slovenija in Hrvaška kot novonastali državi na območju nekdanje Jugoslavije konstituirali v smeri nacionalnih držav s predominacijo slovenske oziroma hrvaške nacionalne entitete. Vrednostni sistem, ki ga ustvarjajo in, ki temelji izključno na enonacionalnem kriteriju, bodisi slovenskem, bodisi hrvaškem, in čigar logična posledica je vsesplošna centralizacija, je v nasprotju s sodobnim evropskim razumevanjem modelov regionalne ureditve. Še več, vse bolj jasno postaja, da nacionalni državi ne uspeva več zadovoljevati vseh interesov in potreb vseh ljudi. Njene funkcije se reducirajo tako, da funkcije, potrebne za delovanje sistema ostanejo, toda institucionalizirane na višji, nadnacionalni ravni. Druge funkcije (vezane na splošne potrebe ljudi) pa naj bi se lahko uspešneje uresničevale na regionalni in lokalni ravni.

To lahko ponazorimo z rezultati, ki smo jih dobili v naši raziskavi Javno mnenje "ISTRA 90".³

Od 560 anketiranih prebivalcev istrskih občin, je največje število anketirancev (38%) percipiralo Istro kot samostojno regijo, ki bi obsegala slovenski, hrvaški in italijanski del Istre. Opcije kot so priključitev Istre samo eni nacionalni državi, bodisi Sloveniji, Hrvaški ali pa Italiji, niso naleteli na velik odmev.⁴

Ureditev razmerij med funkcijami regije in države postaja življenskega pomena za prebivalstvo etnično mešanih območij. Zato ni čudno, da se prihodnost različnih etnij čedalje bolj percipira kot problem načrtovanja in delovanja preko državnih meja.

Tega se, v glavnem, zavedajo tudi "Istrani", bodisi v Italiji, Sloveniji ali na Hrvaškem. Zato prevladujejo stališča o Istri kot samostojni regiji, ki naj bi obsegala slovenski, hrvaški in italijanski del Istre, kot je pokazala tudi naša omenjena raziskava, ni ravno presenetljivo. Istro je kot samostojno regijo percipiralo (kot smo že povedali) 38% anketirancev; za avtonomijo se je izjasnilo le 14% anketirancev. Zavzemanja za Istro regijo v okviru Evrope regij ne bi smeli mešati z ti. "avtonomaštvom".

Regija Istra naj bi bila prostor za uresničitev dejanskih, življenskih potreb vseh njenih prebivalcev, ne pa ideoloških interesov različnih političnih strank.

Regionalizem v evropskih okvirih načelno podpirata tudi centra nacionalnih držav, ki delita istrski polotok (Ljubljana - Zagreb). Prav tako se zavzemata za "ustrezno vrednotenje vseh komparativnih prednosti multikulturnih okolij". Glede regionalizma Istre pa so stališča "malce" drugačna. Regionalni razvoj Istre kot regije se v glavnem podreja državnim in nacionalnim interesom centra. V tretji nacionalni državi - Italiji, kateri pripada minimalen geografski del Istre (prostor občine Milje - Muggia), pa se vse močnejše utrjuje ideja italijanstva Istre. To, česar Ljubljana, Zagreb, pa tudi Trst nočejo ali pa ne želijo sprejeti, je tako potreba, kakor tudi želja prebivalstva Istre, da se čimprej pridruži evropskim razvojnim tokovom, kar bo uresničljivo le, če bo omogočen svoboden regionalni razvoj na celotnem območju Istre.

Usmerjanje k človeškim svoboščinam in ekonomski uspešnosti spremlja vse močnejši čut regionalne pripadnosti. V tem je tudi zasnova možne bodoče evropske (pa tudi svetovne) ureditve.

Čeprav še nimamo novejših empiričnih podatkov, je v neposrednih pogovorih z prebivalci "slovenske", "hrvaške" in "italijanske" Istre slutiti, da je potreba po ustreznem regionalnem razvoju vedno bolj prisotna.

3. V prvi fazi raziskave smo se osredotočili na sedem občin v hrvaškem delu Istre - Pulo, Poreč, Rovinj, Labin, Buje, Umag, Pazin. Sledi raziskava na slovenskem delu Istre (občine Koper, Piran, Izola) in italijanskem (občina Muggia - Milje). (Op.K.M.).

4. Rezultati raziskave Javno mnenje "ISTRA 90", so objavljeni v časopisu "Naša sloga", Pazin, 1.2. 1991, str. 21-23, avtorjev S. Vugrinec, S. Orbanic, K. Medica.

Menim, da so rezultati raziskave, ne glede na velikost vzorca, relevantni in uporabni za publikacijske in znanstvene namene. Rezultati zadnjega popisa prebivalstva (I. 1991) so namreč potrdili ugotovitve iz naše raziskave. To so še posebej rezultati, ki se nanašajo na že omenjeni prehod iz kategorije "Jugoslovanov" v kategorijo "Italijanov", ter percipiranje Istre kot samostojne regije, ki naj bi obsegala slovenski, hrvaški in italijanski del Istre.

Podrobnejša analiza rezultatov naše empirične raziskave, presega ozko zastavljeni okvir pričujočega sestavka. Zato jo tukaj navajamo le kot dodatno ilustracijo teoretičnih razlag problematike regionalizma. (Op. K.M.).

V integrirani Evropi, kjer meje in nacionalne države že izgubljajo na pomenu, bi Istra svoje mesto kot regija ne samo lahko našla, temveč, predvsem v svojem lastnem interesu, in seveda s svojo močno in jasno izraženo voljo v prihodnosti tudi ustvarila.

Namesto sklepa

Na relativno majhnem koščku zemlje kot je Istra, so se zaradi njene geografske lege vedno sovpadali različni politični interesi. Zato predstavlja menjavanje politične oblasti oziroma gospodstva nad obravnavanim območjem osnovno značilnost njenega zgodovinskega razvoja. Skozi stoletja so se prepletale slovanske, romanske, pa tudi germanske kulture in je skoraj nemogoče opredeliti nekaj avtohtonega in tipičnega samo za eno kulturo. Državne meje so se spreminjale, prav tako oblasti, uradni jeziki od Republike Sv. Marka ti. Sere-nissime, Avstro-Ogrske, Italije, Jugoslavije, do današnje Slovenije in Hrvaške. Ali bo na novo razmejena Istra med novonastalimi unitarizmi in lokalnimi autarkijami, doživela ponovna nacionalna "čiščenja" in egzoduse? Ponovne poskuse uveljavljanja samo ene "višje" kulture? To ostaja za enkrat odprto vprašanje. Morda pa bo prebujeni identiteti Istre uspelo prevladati hrvatstvo, slovenstvo, italijanstvo...pa tudi istrijanstvo Istre.

Sožitje različnih etničnih, nacionalnih, jezikovnih, itd. skupin na narodnostno mešanih območjih kot je Istra ter možnosti regionalnega razvoja le-teh, naka-zujejo vizijo nove, (post) nacionalne Evrope. Ravno "etnos in etos" Istre, mikro svet, izprepleten z makro-kulturno slojevitostjo, bi lahko bil njen svojevrstan izraz.

LITERATURA:

- Bertoša, Miroslav (1992), Glas Istre, 14.9.
- Bučar, Bojko (1990): RIG 24, Narodnost - manjšina ali skupnost, Ljubljana
- L' identità regionale in Europa (1991): Atti di Convegno, Trento
- Katunarić, Vjeran (1992): Centar, periferija i regionalizam: "tvrda" europska postmoderna, Društvena istraživanja 1, Država, regije, regionalni razvoj, Zagreb
- Miliband, Ralph (1969): The State in Capitalist Society, Weidenfeld and Nicolson, London
- Morin, Edgar (1987): Kako misliti Evropu, Sarajevo
- Salvi, Sergio (1978) : Patria e Matria, Vallecchi, Firenze

Summary

REGIONALISM - PRO ET CONTRA The case of ethnically mixed region of Istria

Changing of old boundaries, breakdown of equilibrium, withering of traditional tolerance and coexistence, have brought about far-fetched changes on the old continent at the end of the 20th century. The seemingly stable Western Europe continues its way towards supranational organization of its economies and societies, although slowly and not without difficulties. Contrary to Western

Europe, Eastern Europe fell apart. The dissolution of Soviet Union and Yugoslavia has opened a series of new questions that have to be identified in order to be explained.

The growing need of integration (Maastricht) on the one hand, and a rather undefined conception of regionalization on the other hand indicate considerable ambivalence of the contemporary European processes. Processes of integration are accompanied by trends of decentralization (at least in Western Europe).

Slovenia and Croatia as newly formed states on the territory of the former Yugoslavia, were constituted as national states with the predomination of the Slovene and Croatian ethnic entity, respectively. The system of values is being created which is based exclusively upon one-national criterium, be it Slovene or Croatian, and the logical consequence of which is overall centralization, is in striking controversy with contemporary European understanding of models of regional regulation.

The ethnically mixed region of Istria provides a distinct example of these issues.